

naselila se u Pruskoj Šleskoj, smatrati definitivno zaključenom!»

Češkom tekstu dodan je opsežan (i lako pregledan) njemački izvod (str. 184—223), a u prilogu tekstovi i note 11 pjesama te 32 fotografije. Skromna oprema i tisak (rotoprint) nipošto ne štete djelu, jedino što će čitatelj uzalud tražiti sadržaj.

Vitimir BELAJ

LINDA DEGH, PEOPLE IN THE TOBACCO BELT: FOUR LIVES, National Museum of Man, Mercury Series, Canadian Centre for Folk Culture Studies, paper no. 13, Ottawa 1975, 277 str.

Kao reakcija na već tradicionalnu «etnologiju bez ljudi» u zadnje se vrijeme kod nas sve više javljaju pokušaji da se elementi bilo materijalne bilo duhovne kulture proučavaju u odnosu prema ljudima koji su njihovi stvaraoci i nosioci. Čovjek i stvaralački proces, a ne samo nastale tvorevine, postaju žarište znanstvenog interesa. U tom smislu folkloristika je kod nas otišla dalje od etnologije. Budući da je folkloristika duže i neposrednije bila izložena utjecajima lingvistike i, naročito, komunikacijske teorije, pojedinac i sam stvaralački akt u njihovu užem i širem društveno-kulturnom kontekstu postaju sasvim legitimni predmet proučavanja.

Iz ove perspektive rad Linda Degh veoma je značajan. Iako je materijal sadržajem prilično udaljen od naše sredine (iznesena je životna epopeja četiri porodice mađarskih iseljenika u Kanadi), način na koji se donose i analiziraju autobiografski tekstovi svjež je i poučan. Naime, kod nas je proučavanje autobiografskog pripovijedanja kao takvog (dakle ne kao sekundarnog izvora informacija) još gotovo nepoznato. Linda Degh ukazuje da njegova važnost nije ograničena samo na folkloristiku, nego može biti od koristi i njoj bliskim znanostima, kao što su et-

nologija i sociolingvistika, pa i nekim daljim, npr. historiji.

Postoje razni načini na koje se može doći do podataka o nekoj ličnosti: promatranjem sa sudjelovanjem, testovima, proučavanjem pisane dokumentacije i razgovorom. Međutim, kako to ističe autorica u uvodnom dijelu studije, situacija u kojoj kazivač slobodno i u što većoj mjeri neometano iznosi svoj životopis, svoje stavove o nekim pitanjima ili uopće svoj pogled na svijet, za folklorista je najplodnija. Jer njega ne zanima samo sadržaj, samo podaci koje kazivač izriče, nego i forma koju je dao svojim izricanjima. Upravo u ovoj točki zgušnjuje se najveća vrijednost i doprinos studije Linda Degh: uspjela nas je uvjeriti u to da autobiografsko pripovijedanje mađarskih seljaka koji su se jednim naglim obratom sudbine pretvorili u kanadske farmere ima i svoju umjetničku, stvaralačku dimenziju. Kao takvo ono zaslužuje da bude preneseno s magnetofonske vrpce na papir doslovno, bez ikakve redakcije, izbora ili »poljepšavanja« od strane istraživača.

Interes za žanr »istinite priče« relativno je nov u folkloristici, a pogotovo pristup koji zastupa autorica. Sama ističe da je u nju u tom smislu utjecao Hermann Bausinger.¹ Donedavna su autobiografije služile samo kao izvor dopunskih podataka u socijalnoantropološkim ili drugim kompleksnijim istraživanjima problema emigracije, dislokacije, etničke identifikacije ili asimilacije. U folkloristici su biografski podaci pa i autobiografsko pripovijedanje u slučajevima kada je zabilježeno, najčešće služili kao dopuna i okvir zbirka umotvorina posebno talentiranih pojedinaca. Na taj su se način analitički povezivale životne okolnosti i lične osobine s kreativnošću koja je dolazila do izražaja u sakupljenoj prozi ili stihovima. Trebalo je vremena da se pažnja folklorista usredotoči na sam životopis, te da ga uoče i definiraju kao novi žanr usmene književnosti.

People in the Tobacco Belt sastoji se, dakle, većim dijelom od autobiografija četvorice kazivača. Autorica je, međutim, svakoj pojedinoj »pripovijetki« dodala dva uvodna odjeljka i jedan zaključni.

¹Članak »Strukturen des alltäglichen Erzählens, »Fabula«, str. 239-254, 1958.

U prvom je opisala životne prilike kazivača u vrijeme intervjua, a isto tako i njegovo ponašanje, te karakterne crte u onoj mjeri u kojoj su one izašle na vidjelo u toku pripovijedanja.

U drugom odjeljku, kako sama kaže, dala je etnografski opis sadržaja kazivanja (str. XII). Da je on stvarno etnografski, nije sasvim vidljivo. Degh se ovdje zadržala više na davanju općih komentara o sadržaju teksta i određivanju geografske, historijske i socijalne uvjetovanosti kazivača.

Sam tekst pripovijedanja koji slijedi nije ni na koji način dotjeravan; »skinut«
je s magnetofonske vrpce i preveden s mađarskog na engleski na takav način da je sačuvan osnovni ton, stilski osobujnost pa i mjestimična izražajna nespretnost pripovjedača. U razgovoru autorica je nastojala ostati što pasivnija i ne upletati se u kazivačev tok misli. Naravno, potpuno je svjesna utjecaja koje je njena prisutnost ipak imala na taj tok i pripovjedački čin. Nastojala je, međutim, svesti taj utjecaj na najmanju moguću mjeru. Zbog toga razgovori su se odvijali u domovima kazivača, u vrijeme koje su oni odabrali, u ležernoj atmosferi i uz prisutnost za kazivača uobičajene publike — porodice, prijatelja ili susjeda. Prisutnost tih ljudi, smatra Linda Degh, jače je utjecala na oblik i smjer naracije od njene, što je s folklorističkog stajališta veoma značajno. »Čistom«
tekstu životopisa dodane su samo brojne bilješke, u kojima autorica daje šira razjašnjenja pojedinim nejasnim (pogotovo za američku publiku) pojmovima.

U analitičkom odjeljku koji je dodan iza svakog autobiografskog dijela Linda Degh se osvrnula na strukturu same naracije i na njene stilске i jezične osobine. Drugim riječima, dok odjeljci koji prethode svakoj »pripovijetki«
govore o individualnim, društvenim i historijskim uvjetima njena postanka, ovim posljednjim obuhvaća se i njena umjetnička dimenzija. Odnosno, dok prethodni odjeljci oživljavaju ponovo pred nama kreativni akt rođenja jedne tvorbe i razotkrivaju sve faktore koji se u tom procesu isprepleću, dotle ovaj posljednji raščlanjuje jedan jedini trenutak postojanja te tvorbe, jednu od njenih bezbrojnih formi koju je uspje-

la uhvatiti i zaustaviti u vremenu magnetofonska traka.

Zašto je iz bogatog autobiografskog materijala kojim raspolaže Linda Degh odabrala baš te četiri priče? Ona smatra da su izabrani slučajevi po svom karakteru reprezentativni, ali ne i stereotipni. Jedan se od drugog po mnogočemu razlikuje, ali ih povezuju neke zajedničke crte: svi glavni akteri su iseljenici iz Mađarske, seljačkog porijekla, koji su se nakon niza životnih peripetija našli u istom gradiću u jugozapadnom Ontariju. Svi su članovi jedne te iste etničke zajednice, pripadaju istoj nacionalnoj crkvi i udruženju i svi su se u većoj ili manjoj mjeri bavili uzgojem duhana, koji je glavna poljoprivredna kultura u ovom djelu Kanade. (Odatle i naslov knjige!) Međutim, svaka od priča ipak je nešto posebno — razlike su posljedica ličnih osobina pripovjedača, vremenskih događanja u kojima su bili sudionici i ponešto različitog socio-ekonomskog porijekla. Čak i kada su se našli u sličnim situacijama, svaki je pojedinac vršio drugačiji izbor među mogućim alternativama.

Prikazat ćemo ukratko četiri životopisa. Najprije ćemo se osvrnuti na one elemente koji upućuju na antropološke i sociološke probleme i zaključke, a zatim na analizu strukture, stila i jezika, odnosno užu folklorističku problematiku.

Pripovijedanje Franka Durka, nepismenog starca od gotovo devedeset godina, ima jednu interesantnu karakteristiku: scene iz mladosti, iz njegova rodnog sela i doba kada je služio u austrougarskoj vojsci, opisane su živim bojama, a on sam je glavni lik u nizu epizoda. Naprotiv, kada govori o svom kanadskom iskustvu, a to je veći dio njegova života, dramatike nestaje, pripovijedanje se pretvara u sivi tok bez istaknutih trenutaka, u kojem samo podizanje kuće i moderne farme zauzima nešto istaknutije mjesto.

Netko će pomisliti: pa sasvim je uobičajeno da su u sjećanju starca svježiji dani mladosti nego kasnije doba života. Ali ne radi se ovdje samo o tome. Frank Durko je u maloj zajednici svoga rodnog sela bio ličnost — zaba-
van i popularan momak, bundžija, pripovjedač lažnih herojskih priča iz prvoga svjetskog rata, dobar i cijenjen radnik. U Americi on je izgubio svoj

identitet i pretvorio se u samo jednog od mnogih koji se bore za siguran, udoban život. Poput mnogih drugih napustio je rodni kraj u neutaživoj gladi za zemljom, no u novoj postojbini nije se nikada posve snašao. Stekao je zemlju, ali ne naučivši engleski i ne asimiliravši se u dominantnu kulturu, ostao je izoliran unutar uskog kruga sunarodnjaka.

Durkovo pripovijedanje otkriva nepripravljenost i nedostatak kronološkog reda, ali je zato iskreno i originalno. U stvari, priča se ipak progresivno kreće od mladosti do penzije, a česta ponavljanja i »skakanje« u prošlost ističu one momente koje se njemu čine najvažnijima. Osim toga, prvi dio, koji se odnosi na mladost u Mađarskoj, ima dobro formulirane umetnute epizodne radnje kojima Durko ističe i karakterizira vlastitu ličnost.

Životna epopeja Joea Kérija mogla bi također imati naslov »glad za zemljom« ili čak »borba s prirodom«. Napustivši rodno selo s namjerom da u Americi zaradi novaca te kupi veći posjed kada se vrati, Joe se uskoro našao u divljini kanadskog zapada. Tu se trebalo uhvatiti ukoštac sa samoćom pionirskog života i šumama koje su tek pod njegovim rukama trebale postati oranice. Godine i godine takvog surovog života proveo je sasvim sam, idući iz jedne nedaće u drugu, ali uspješno ih rješavajući, s neugasivim optimizmom. Davala mu je snage pomisao da će jednog dana imati dovoljno novaca da se vrati kući i kupi zemlju. Nakon dvadeset godina provedenih u Kanadi zatražio je vizu za povratak kući (međutim, njegovo je selo bilo tada u Rumunjskoj), ali mu nije odobrena. Mogao je, doduše, otići u Mađarsku, no ipak nije, jer je »dom« za njega bio samo njegov kraj, njegovo selo. Identifikacija s lokalnim zavičajem prirodna je pojava u sjedilačkom, seljačkom načinu života. Od tog trenutka kod Kérija počinje »redukcija životnog cilja«. Kad već nije mogao natrag, oženio se mađaricom (preko novinske agencije), a onda prestao obrađivati zemlju jer više nije imao za to motivacije i dočekao stare dane u maloj kućici, uživajući u domaćim jelima i liječeći reumatizam.

Za razliku od prethodne priče, ova je ispričana pažljivo i odmjereno, bez ikakve improvizacije ili zastajkivanja.

Ona odaje da je Kéri čovjek vičan pripovijedanju (ali samo svoje životne epopeje) i čini to u jednom dahu premda je kazivanje veoma dugotrajno, posebno u odnosu na ostala tri životopisa. Njegova lutanja od posla do posla, od jednog farmera do drugog i opisi nevolja i prepreka koje je morao savladati snažno namću asocijaciju na herojske pripovijetke u kojima glavni junaci idu iz zadatka u zadatak da bi postigli cilj. Kérijev život, međutim, nikada ne dostiže dramatski vrhunac. U času kada bi trebala doći poanta, cilj i razlog herojeva nastojanja se razvodnjuju, dramatika se rasplinjuje.

Sam način pripovijedanja je ujednačen, tih, ritmičan, bez dramatskih akcenata, a jezik jednostavan i s ponešto ograničenim repertoarom izražajnih formi. Struktura pripovijedanja, a ne upotrijebljeni riječnik, ono je što se snažno doima slušaoca.

Slijedeću priču o svom životu ispričavali su Janos i Eva Huszar, koji su Mađarsku napustili poslije događaja 1956. godine bez nekog naročitog razloga, »zato jer su toliki drugi išli«. U razgovoru su oboje sudjelovali podjednako, te se neplanirani i neformalni razgovor razvio u savršeni dijalog između muža i žene. Prisutnu istraživačicu sa njenim magnetofonom dvoje aktera gotovo su zaboravili. Ovaj je životopis najcjeljnije obojen u odnosu na ostale, prožet pesimizmom, kritikom sadašnjeg životnog stanja i žaljenjem zbog nesmotrene odluke koja je skrenula njihov životni put nizbrdo. Huszarovi su također seljačkog porijekla, ali su već u domovini uspjeli ući u radničku klasu i postići određeni standard (vlastitu kućicu u glavnom gradu, posjet kinu gotovo svako veće, lijep namještaj). Kanada i polja duhana na kojima danas žive kao napoličari znači za njih povratak u ono iz čega su već jednom pobjegli, deklasiranje. Ovoga puta više nema nade za ponovni uspon, kao uzgajivači na poljima duhana također nisu imali sreće, a povratka kući više nema. Život Huszarovih je drama koje su svakog trenutka beznažno svjesni. Jedan od razloga neuspjeha je njihovo odbijanje da se uključe u komercijalnu poljoprivredu i novčane odnose, njihovo žilavo suprotstavljanje »novoj etici«, u kojoj je zarada na tuđi račun normalan put do sigurnog života.

Prema riječima Linde Degh (str. 221), ako se Frank Durko predstavio kao živahni pripovjedač koji uživa u ponovnom opisivanju sretnih dana svoje mladosti kroz odabrane epizode, a Joe Kéri općinio slušateljke epskom prezentacijom svojih životnih borbi, onda se iskaz Huszarovih može smatrati ek-splzivnom dramom. Oboje u dijalog unose mnogo emocija, a iz svog iskustva biraju one epizode koje ukazuju na negativne strane života i neumitnost sudbine. Ni jedan od njih ne daje nikakvih mogućnosti rješenja, nikakvih putokaza, pa čak ni nade ili utjehe.

Jezik Huszarovih je dinamičan, gotovo književan, izražajan, s mnogo metafora, usporedbi i poslovice. Poput ostalih pripovjedača svjesno čuvaju čistoću materinjeg jezika.

Životna priča Ambrusa Lörincza po karakteru je gotovo dijametralno suprotna prethodnoj. Lörincz i njegova žena predstavljaju u ovom izboru sloj onih najbolje prilagođenih novoj okolini i načinu života. Stekli su veliku farmu duhana, bilingvalni su, djecu su školovali na dobrim sveučilištima. Potpuno vladanje engleskim jezikom omogućava Ambrusu da prati život šire zajednice i da se identificira s njenim interesima. Clan je organizacija koje nisu strogo «etničke» po karakteru. Ono što je omogućilo ovom čovjeku da se brže uklopi u novu sredinu jest činjenica da je rodom iz Erdelja (Szekely), koji je pripojen Rumunjskoj nakon prvog svjetskog rata, te se tako već u staroj domovini poljulala njegova sigurnost u slobodnom izražavanju svog etničkog identiteta. To je u stvari i bio razlog odlaska u Ameriku, za koji je odmah znao da je konačan. U Kanadi se povezao sa sunarodnjacima koji su osnovali posebnu, vrlo solidarnu organizaciju izbjeglica iz Erdelja. S druge strane, već od samog početka svjesno se trudio da nauči engleski i da se ne kreće samo u krugu Madara.

Ambrus Lörincz sačuvao je u svom jeziku nešto od arhaičnog sekeljskog dijalekta, i ne upotrebljava nikakve posuđenice iz engleskog. Njegovo se pripovijedanje razlikuje od tri prethodne naracije u prvom redu po tome što to i nije životopis. Umjesto toga, namjera mu je da upozna slušaoce sa svojim idejama i stavovima prema stvarima u sadašnjosti i prošlosti koje mu se čine važnima. Detalji iz života

koje navodi služe samo kao ilustracija i uporište; navodeći ih, često se prekida, preskače na nešto drugo ili ponavlja. No sve to ne smeta, nego dapače služi da se bolje uoče osobitosti, vrijednosni stavovi i interesi kazivača.

Četiri iznesene autobiografije donose i četiri različita individualna pogleda na svijet, četiri različita načina suočavanja s problemom opstanka. No ti pogledi na svijet nisu samo individualni — u njima se jasno nazire i njihova klasna određenost. Dvojica kazivača došla su u Kanadu s već nejasnom pripadnošću seljaštvu (Huszar kao kvalificirani radnik, a Lörincz iz porodice slobodnih, obrazovanih srednjih zemljoposjednika). Njihove su sudbine u novom svijetu drugačije, ali u oba slučaja motivacija je različite prirode od one kod Kérija i Durka. Posljednja dvojica stigli su doslovno »trbuhom za zemljom«, za ostvarenjem sna koji je već vjekovima tinjao u glavama radnika bezzemljaša na mamutskim imanjima panonske aristokracije. Jednom suočeni s visokoindustrijaliziranim kanadskim društvom, postavši jednom nadničari, nisu još sasvim shvatili da pravog povratka u ono što su bili — nema. Isto je tako i s jezikom, s folklorom, s običajima. Koliko god ljubomorno čuvali njegovu čistoću, materinji jezik se postupno pretvara u sredstvo sve uže i sve specifičnije komunikacije, postaje jezik samo za određene prilike, drugim riječima — umire. A folklor i običaji (kao npr. recitiranje stihova na svadbama, u čemu je Lörincz bio pravi majstor, ali je već u vrijeme intervjua gotovo sve zaboravio) tope se kao snijeg na suncu kada su odvojeni od matične kulture. Smisao i funkcija im se gube; čak ih i talentirani pojedinci zaboravljaju jer nemaju grupe kojoj su potrebni i koja će ih podstaći na stvaranje.

U takvoj situaciji, iz nostalgije koju osjećaju ljudi koji gube svoj etnički identitet, a ne zadovoljavaju se posve s novim, rađaju se novi kulturni simboli. Pojedinih elementima tradicijske kulture (nekim jelima, određenom komadu odjeće, crkvenom prazniku, pjesmi) pridaju se značenja koja mogu vrijediti samo u američkoj sredini i samo ovdje imaju značajnu funkciju očuvanja etničke svijesti i zajednice. Sa smislom koji je istim elementima

pridavala tradicijska kultura ta značenja više nemaju nikakve veze.

Olga Supek ZUPAN

NARODNA KNJIŽEVNOST SRBA, HRVATA, MUSLIMANA I CRNOGORACA, IZBOR KRITIKA, Sastavljači dr **ĐENANA BUTUROVIĆ** i dr **VLAJKO PALAVESTRA**, Svjetlost, Sarajevo 1974, 288 str.

Kad u određenim znanstvenim područjima nemamo fundamentalnih djela, prazninu ispunjavamo izborom radova o pojedinim problemima. I, uglavnom, iz takvih potreba nastala je i ova knjiga. Sastavljena je od trideset i jednog teksta dvadeset i trojice autora. Knjiga se sastoji od **Predgovora**, zatim izbora tekstova podijeljenih u dva dijela: **Narodna poezija** (24 teksta) i **Narodna proza** (7 tekstova). Na kraju su dane **Napomene**.

U **Predgovoru** sastavljači su objasnili koncepciju i svrhu knjige. Iz mnoštva raznoraznih radova o narodnoj književnosti hrvatskog ili srpskog jezičnog područja autori su izdvojili one radove ili dijelove studija i ogleda »koji doprinose sagledavanju usmenog dijela južnoslavenske literature kao jedne izuzetno zanimljive cjeline« i koji »mogu da pruže zaokruženu sliku rodova i vrsta, tipova i oblika, te umjetničkih dostignuća usmene narodne književnosti«. Osim toga sastavljači su nastojali da takvim izborom tekstova »predstave dostignuti stepen naučnoistraživačkog rada«, to više što su, kako navode, donijeli »upravo one radove čije je glavne zaključke prihvatila većina istraživača, i to prvenstveno u njihovoj teoretskoj osnovi«. Dakle, svrha je takvog izbora tekstova (studija, ogleda i članaka) upoznavanje čitalaca »s dostignućima nauke o našem usmenom narodnom stvaralaštvu, koje predstavlja jednu od naših najvećih kulturnih vrijednosti i koje je steklo priznanje i u svjetskim književnim krugovima«.

Evo tematskog pregleda tekstova o **narodnoj poeziji**: Jugoslavenska narod-

na lirika, **O prvom i drugom Vukovoj Pjesmarici**, **Starac Milija i Pjevanija Sime Milutinovića-Sarajlije** (V. Nedić), **Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu** (M. Bošković-Stulli), **Epski Kraljević Marko i Hajdučke borbe oko Dubrovnika i naša narodna pjesma** (S. Nazečić), **Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici** — napisao **T. Maretić** (V. Jagić), **Narodne pesme u zapisa XV do XVIII veka** (M. Pantić), **Prilozi istraživanju južnoslavenske epike i Studije o krajinskoj epici** (A. Schmaus), **Uticaj turskih osvajača na balkansku epsku tradiciju** (A. B. Lord), **Najstarija svjedočanstva o narodnim pjesmama bosanskohercegovačkih Muslimana** (Đ. Buturović), **Narodna epska pjesma u Crnoj Gori i Klasifikacija jugoslovenske usmene književnosti** (V. Latković), **Hasanaginica** (H. Krnjević), **Višnjic u Sremu** (S. Matić), **Epska narodna poezija u Jugoslaviji početkom XX vijeka** (M. Murko), **Srpsko-hrvatska narodna epika** (V. Đurić), **Stilistička analiza jedne srpsko-hrvatske narodne lirске pesme** (J. Vuković), **Sevdalinka na rubu dvaju društvenih sistema** (H. Hamza), **O lirsko psihološkoj strukturi sevdalinke** (M. Rizvić), **Stilsko-izražajne karakteristike narodnih pjesama iz razdoblja narodne revolucije** (T. Čubelić) i **Prilog pitanju klasifikacije i terminologije narodnih pesama** (R. Medenica).

Tematika tekstova iz **narodne proze** je ova: **Narodne pripovijetke** (M. Bošković-Stulli), **Klasifikacija narodnih pripovjedaka** (T. Čubelić), **Bogati Gavran** (N. Milošević-Đorđević), **Lokalna predanja** — zanemarena vrsta usmene književnosti (M. S. Filipović), **Narodna predanja o starom stanovništvu u dinarskim krajevima** (V. Palavestra), **O narodnim govornim tvorevinama** (M. V. Knežević) i **Zagonetka — igrarija duha** (M. S. Lalević).

Kako vidimo, širok, ali ne i iscrpan tematski krug. Mogli bismo primijetiti da je ispušten ovaj ili onaj tekst, da je izostavljen neki znanstveni poslenik, ali u koncepciji jedne takve knjige to je uvijek moguće i uvijek diskutabilno. Ipak možemo biti zadovoljni što se na jednom mjestu — u jednoj knjizi — našlo toliko toga raznolikog i zanimljivog.

U **Napomenama** dani su podaci o svim donesenim tekstovima.

A. NAZOR